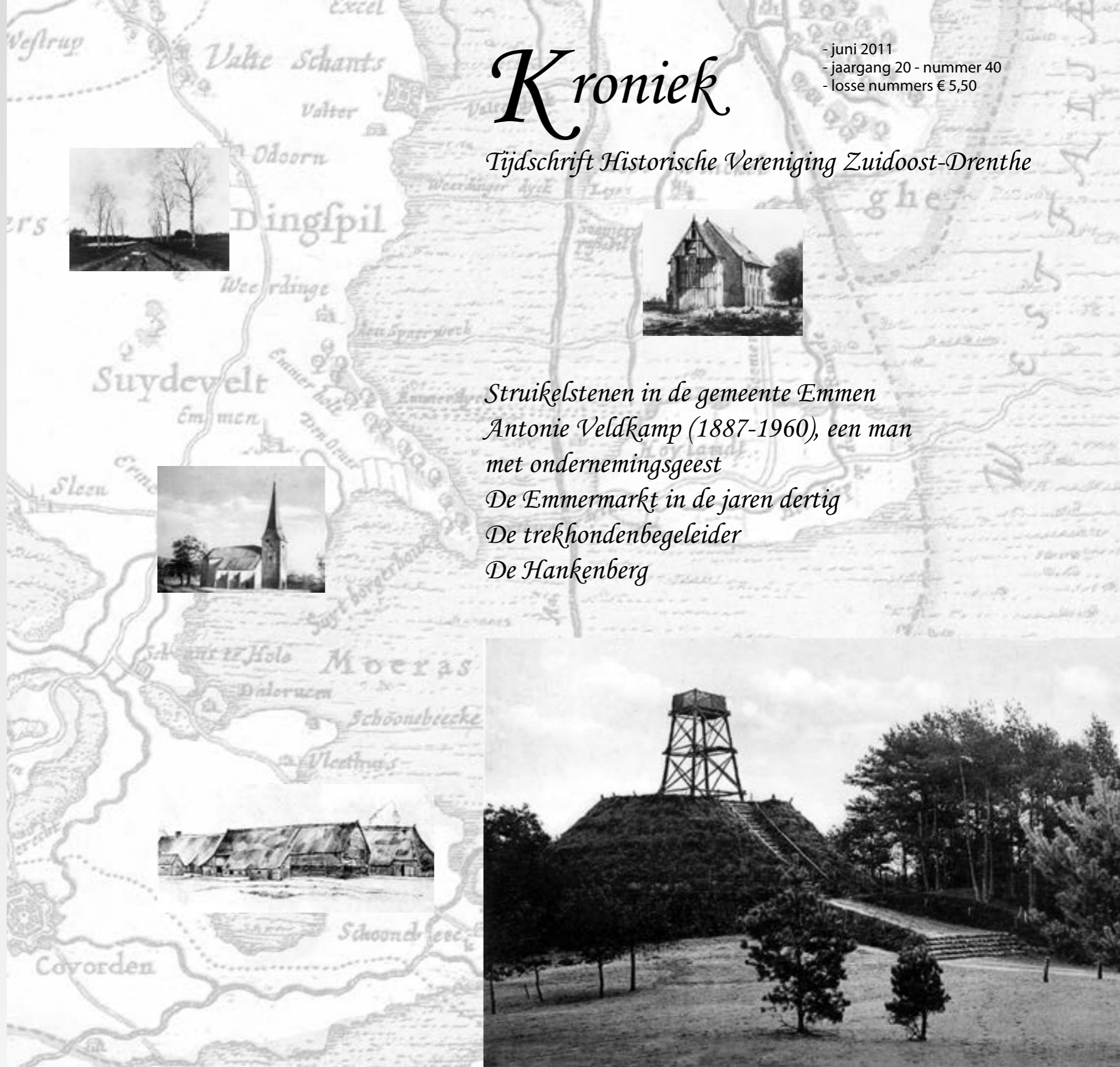

Boven: Twee foto's van de Enkalon. Boven: 'Polymerisatie-, spin- en lactamgebouw'. Onder: De bedrijfskantine die ook bij verenigingsactiviteiten kon worden gebruikt. (Collectie Roelof Boelens).

Voorplaat: Op deze Ansichtkaart uit de verzameling van Roelof Boelens staat vermeld: 'Emmen. Belvédère. Prachtige wandeling vanaf Hotel 'Emmer Dennen'. De uitkijktoren stond op de plaats die bekend stond als 'Haantjebak'.

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe' van A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Roswinkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek: 'Boerenerf in Pad- en Vliegghuis bij Oud-Schoonebeek', tekening van H.W. Jansen (1855-1908).

Kroniek

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

- juni 2011
- jaargang 20 - nummer 40
- losse nummers € 5,50

*Struikelstenen in de gemeente Emmen
Antonie Veldkamp (1887-1960), een man
met ondernemingsgeest
De Emmermarkt in de jaren dertig
De trekhondenbegeleider
De Hankenberg*

Piet Naber	Redactioneel	1
Artikelen		
Marcel Bulte	Struikelstenen in de gemeente Emmen	2
Harm Kremer	De Emmermarkt in de jaren dertig	13
Rubrieken		
Wim Visscher	Zuidoost-Drentse biografieën Antonie Veldkamp (1887-1960), een man met ondernemingsgeest	6
Marcel Bulte	Oude beroepen De trekhondenbegeleider	16
Gerrie van der Veen en Piet Naber	Archeologie De Hankenberg	25
Bijdragen		
Bestuur	Excursie	28
Bestuur	Activiteiten	29

Website: Website-adres van Historisch Emmen: www.historisch-emmen.nl

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836
 M.A. Bulte, Agaatdreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030
 P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942
 M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188
 W. Visscher, Zijtak O.Z. 7, 7833 AL Nieuw-Amsterdam, 0591-551741
 Gelieve kopij te zenden aan:
 p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?
 Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.
 Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post of per e-mail op bij: A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, a.f.dekker@home.nl.

ISSN-nummer Kroniek: 1878-7894

Productie & opmaak:
 Uitgeverij Drenthe, Beilen - www.uitgeverijdrenthe.nl
 Druk: Scholma, Bedum

Activiteiten Bestuurs- mededelingen

Bestuur & lidmaatschap

Lidmaatschap
 Het lidmaatschap bedraagt in 2011 € 18,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het voor 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd bij de secretaris. Men ontvangt vier keer per jaar de Kroniek en men is welkom tijdens de lezingen, die regelmatig worden georganiseerd.
 In verband met kostenbeheersing verwachten we van u dat u uw contributie voor of in de eerste twee maanden van het betreffende verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaakt op het rekeningnummer 10.44.68.815 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Bankrelatie
 Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen.

Bestuur
 P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-622306, P.Kraan@emmen.nl
 A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, 0591-625893, a.f.dekker@home.nl
 H. Jeurink, penningmeester, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728, henk.jeurink@wanadoo.nl
 M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188
 H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 KR Emmen, 0591-658384
 G.M. Leveling-Kortstee, Meerstraat 18, 7815 XG Emmen, 0591-647466
 H. Mencke, Huizingsbrinkweg 18, 7812 BK Emmen, 0591-641316, hgmencke@home.nl

Het bestuurssecretariaat ondergaat deze zomer een verandering. De werkzaamheden zullen door A.F. Dekker in goed overleg worden overgedragen aan H. Mencke.

Het bestuur is doende, naar aanleiding van het verzoek in de algemene ledenvergadering, te reageren op de nieuwbouwplannen ter plaatse van de afgebrande boerderij aan de markt in het centrum van Emmen.

27 augustus 2011
 Fietsexcursie in de omgeving van Roswinkel met een uitstapje over de grens. Zie voor meer informatie: pagina 28.

10 september 2011
 Open Monumentendag. Het programma en de activiteiten worden in de lokale huis-aan huisbladen gepubliceerd.

Voor meer informatie over lezingen en andere activiteiten zie www.historisch-emmen.nl en de lokale huis aan huisbladen in de gemeente Emmen.

Redactioneel

Enkele weken geleden zijn op twee plaatsen in de gemeente Emmen de eerste struikelstenen geplaatst. Daarover heeft u in de krant kunnen lezen. Maar voor lezers, die dat ontgaan is: struikelstenen (of 'Stolpersteine') zijn kleine herdenkingsstenen met een plaatje van messing erop, die in het voetpad voor een huis zijn aangebracht. Op die plaatjes staan de namen vermeld van de voormalige joodse bewoners die in het betreffende huis hebben gewoond, totdat ze in de Tweede Wereldoorlog naar Duitsland werden gevoerd en daar zijn omgekomen. Een commissie is al heel lang bezig om de juiste namen en de adressen bij elkaar te zoeken en dat werk zal nog wel enige tijd vergen. In de toekomst zal in Emmen en de omliggende dorpen nog een groot aantal van die struikelstenen gelegd worden. In het artikel, geschreven door Marcel Bulte, leest u meer over de reeds geplaatste stenen en de personen, op wie ze betrekking hebben.

Een ander artikel van Marcel Bulte gaat over de trekhondenbegeleider. Vooral in de eerste helft van de vorige eeuw, maar zelfs tot ongeveer 1960, werd veel gebruik gemaakt van honden om karren te trekken, iets wat we ons nu niet meer kunnen voorstellen. Het was zelfs wettelijk geregeld en zo werden de honden door handelaren, venters en winkeliers gebruikt. Het kwam ook voor in de gemeente Emmen en Marcel geeft daarvan in zijn artikel verscheidene voorbeelden.

In de vorige Kroniek stond een artikel van Harm Kremer over zijn jeugdherinneringen aan de jaren dertig, toen hij als kind in de Emmermeer woonde. Hij heeft van dat vertellen de smaak te pakken gekregen en weer zo'n verhaal geschreven, deze keer over de Emmermarkt van zo'n tachtig jaar geleden. Misschien zijn er lezers die ook zulke verhalen hebben (het hoeft niet van tachtig jaar geleden te zijn).

Van Wim Visscher een biografie over Antonie Veldkamp, een ondernemer uit Erica. Hij richtte in 1918 een ammoniakfabriek in Klazienaveen-Noord op, had plannen om een grote turfgestookte elektriciteitscentrale te bouwen, maar zijn grote succes was de turfstrooiselfabriek in Schoonebeek. Hij was een man met een groot gevoel voor ondernemen.

Tot slot in de rubriek archeologie een artikel van Gerrie van der Veen over de Hankenberg. In dit gebied even ten zuiden van Zuidbarge werden in het verleden een urnenveld en een grafheuvel onderzocht. Wat toen is gevonden, wordt in het artikel beschreven.

Wij willen de lezers ook nog wijzen op de jaarlijkse fietstocht. Deze is vastgesteld op 27 augustus 2011. De tocht gaat door de omgeving van Roswinkel en Rütenbrock. Meer daarover en hoe u zich kunt aanmelden staat in deze Kroniek, waarmee wij u weer veel leesplezier toewensen.

Struikelstenen in de gemeente Emmen

Op dinsdag 19 april jl. zijn in de gemeente Emmen door de Duitse kunstenaar Gunter Demnig tien struikelstenen of Stolpersteine gelegd. Vijf voor het huis Hoofdstraat 33 te Emmen, drie voor het huis Roswinkelerstraat 129 te Roswinkel en twee voor het huis Roswinkelerkanaal ZZ 12 te Roswinkel. Deze gebeurtenissen hebben op de aanwezigen grote indruk gemaakt en deden de deelnemers aan de plechtigheid denken aan de voormalige joodse bewoners die in die huizen vóór de Tweede Wereldoorlog hadden gewoond, van daaruit door de Duitsers waren weggevoerd om later in een concentratiekamp te worden vermoord.

Het project Struikelstenen zijn kleine monumenten van beton en koper die in het voetpad voor een huis worden aangebracht. Dit soort stenen is niet bedoeld om mensen letterlijk te laten struikelen. Het is de bedoeling dat ze de aandacht van bewoners en voorbijgangers trekken en hen te bewegen het hart en hoofd te buigen en een moment stil te staan bij de gebeurtenissen van de Shoah, waarin miljoenen joden zijn omgekomen. Het idee is afkomstig van de in 1947 in Berlijn geboren Gunter Demnig, die in 1994 in Keulen met het project is begonnen en sindsdien al vele duizenden (nu al

meer dan 20.000) stenen in binnen- en buitenland heeft gelegd. Een van zijn doelen daarbij was het abstracte weten over oorlogsslachtoffers concreet voelbaar te maken. Hij beoogde daarmee de slachtoffers van toen weer een plek te geven in de buurt waar ze woonden, waar de kinderen op straat speelden, de volwassenen een buurtpraatje hielden en de buurtwinkels bezochten. Hij vond dit noodzakelijk, omdat van de oorspronkelijke joodse bevolking maar weinigen zijn overgebleven. Onder het motto 'Een mens is pas vergeten als zijn of haar naam is vergeten' worden sindsdien op vele plaatsen in Duitsland, Oostenrijk, Hongarije, België, Oekraïne en Nederland dergelijke kunststukjes in de grond gemetseld. Gunter wil niet alleen vermoorde joden gedenken. Ook voor de omgekomen Sinti en Roma, Jehova's getuigen, homoseksuelen en verzetsstrijders wil hij Stolpersteine leggen. Gunter spreekt van een 'decentraal monument' of een 'monument van onderop'. Met andere woorden een herinneringsteken dat dicht bij de mensen ligt. In de gemeente Emmen is men ook met dit

De woning annex winkel van de familie Gottfriedt in de Hoofdstraat te Emmen vóór de Tweede Wereldoorlog.

project begonnen. Voor zover op dit moment bekend is, gaat het in deze gemeente om 133 in een concentratiekamp omgekomen joodse ingezetenen. Aan dit aantal moet tenminste nog een vijftal joodse slachtoffers uit het dorp Veenoord (in de Tweede Wereldoorlog onderdeel van de gemeente Sleen) worden toegevoegd. Het is de bedoeling dat in de komende twee à tweeënhalve jaar in drie of vier fasen de overige stenen worden gelegd. Enkele ervan komen in het dorp Emmer-Compasuum, een kleine veertig in het dorp Nieuw-Amsterdam, een aantal in het dorp Veenoord en de rest in Emmen zelf.

De bewoners van het voormalige huis Hoofdstraat 89, thans 33, te Emmen Nadat de in Borger op 21 maart 1876 geboren David Gottfriedt met zijn gezin op 17 november 1924 van Sleen naar Emmen was verhuisd, betrok hij het pand Hoofdstraat, toen genummerd 51. Op 26 september 1935 verhuisde hij met zijn vrouw Sientje Gottfriedt-Mosis, geboren te Sleen, 30 augustus 1878, naar Assen. Zijn zoon Meijer Gottfriedt, geboren te Sleen, 24 juli 1909, die kort tevoren in Emmen was getrouwd met Hillegonda Gottfriedt-Meiboom, geboren te Emmen, 27 maart 1913, bleef met zijn vrouw achter in Emmen en waren daar in het huis Hoofdstraat 66 (later vernummerd tot 89) gaan wonen. In dat huis werd op 18 september 1936 hun zoon David geboren. Grootvader David keerde met zijn vrouw Sientje Mosis op 12 december 1940 terug naar Emmen. Zij trokken daar in bij hun zoon, schoondochter en kleinzoon op nummer 89. De familie Gottfriedt was belijdend joods en bezocht regelmatig de synagoge. Iedere vrijdag, bij de aanvang van de Sabbat, waren ze daar trouw te vinden. In hun woning aan de Hoofdstraat dreef de familie een manufacturenwinkel en handelde tevens in het groot in stoffen. Meijer Gottfriedt was van huis uit werkzaam in de landbouw en moet tevens keurmeester van

De vijf struikelstenen in het trottoir voor Hoofdstraat 33 in Emmen (foto P. Naber)

Het leggen door Gunter Demnig van de vijf struikelstenen in het voetpad op de plaats waar voorheen het woonhuis Hoofdstraat 89, thans 33, heeft gestaan (foto Piet Naber).

vlees in een plaatselijke slachterij zijn geweest, waar hij opmerkelijk genoeg tevens varkensvlees keurde. De familie heeft voor de oorlog contacten onderhouden met onder andere de familie Oosting, van wie de zoon, de latere grondlegger van het van het Noorder Dierenpark, een jeugdvriend was van Meijer en Mieke.

Deze laatste was het tweede kind van David en Sientje. Tevens waren Mieke en Meijer in die periode enthousiaste toneelspelers bij het gezelschap 'Grönegger Sproak'.

Mieke Gottfriedt is de enige van deze familie die tijdens de oorlog ondergedoken heeft gezeten en op die wijze de oorlog overleefde. De anderen hadden dat niet nodig gevonden. Als reden hadden ze daarvoor opgegeven dat ze nog nooit iemand kwaad hadden gedaan en dat daarom niemand hen te na zou komen. In 1942 zijn vader en moeder Gottfriedt en hun zoon, schoondochter en kleinzoon door de Duitsers opgepakt en via het kamp Westerbork op transport gesteld naar het vernietigingskamp Auschwitz. Grootvader Gottfriedt en grootmoeder Sientje Mosis overleden te Auschwitz op of omstreeks 8 oktober 1942. Meijer Gottfriedt is overleden in Duitsland, tussen 26 oktober 1942 en 1 januari 1946. Zijn vrouw Hillegonda Meiboom moet in de omgeving van Auschwitz zijn overleden op of omstreeks 29 oktober 1942 net als hun zoon David. Ter nagedachtenis aan deze vijf joodse mensen liggen thans struikelstenen voor het pand Hoofdstraat 33.

De bewoners van het huis Roswinkelerstraat 129 te Roswinkel

De familie Gottfriedt, bestaande uit vader Philip, moeder Jacoba Johanna Gottfriedt-Bierman, de zonen de koopman in manufacturen Abraham, geboren te Emmen, 15 december 1892,

de veehandelaar Aron, geboren te Emmen, 16 oktober 1890 en de dochters Jannette, geboren te Emmen, 16 maart 1888 en Jetje woonden aanvankelijk in het huis Roswinkel 70, oud G 113. Dit huis lag aan het zogenaamde Jodenlaantje dat uitkwam op de Roswinkelerstraat. Het huis lag schuin tegenover de pastorie en in de buurt van het Slijtenhoes. Omstreeks 1913 verhuisde de familie naar het woonhuis annex winkelpand Roswinkelerstraat 129 dat naast het café van Ter Horst lag. In dit deels tot winkel bestemde pand werd een handel in grutterswaren, enkele kruideniersproducten en werkkleding gedreven. In 1927 overleed moeder Gottfriedt en in 1938 vader Philip. Jetje trouwde na verloop van tijd en vertrok naar elders, zodat Abraham, Aron en Jannette met zijn drieën in het huis bleven wonen. In het begin van de oorlog stond in het voorste deel van de woning nog een toonbank waarop de familie op een van de hoeken stapels alpinopetten te koop had liggen. De kleuren varieerden van gewone zwarte en blauwe tot knalrode, witte en groene. Het achterste gedeelte van het pand diende als

De Roswinkelerstraat te Roswinkel ter hoogte van café Ter Horst (geheel rechts). Links van dit café is deels de woning op nummer 129 te zien. Daar tegenover is een deel van de boerderij van W. Joling te zien (collectie Gemeentearchief Emmen(14) 2.07.155-1).

woning. In de bijbehorende schuur oefenden zowel Abraham (voor kinderen ome Bram) als Aron het vak van slager uit en slachtten voor menigeen een kalf of een geit. Vlak voordat ze naar Westerbork zijn afgevoerd hebben de laatste klanten nog het een en ander cadeau gekregen. Toen Abraham, Aron en Janette werden opgehaald en in de gelegenheid werden gesteld om nog enkele lijfgoederen in te pakken hielpen enkele buurvrouwen hen met het inpakken van gevlochten, rieten koffertjes die werden dichtgebonden met zwarte banden, versierd met rood borduursel. Met grote zwarte auto's zijn ze weggevoerd. Daarna stond het huis een tijdje leeg. Een groot gezin van een NSB'er kreeg vervolgens het huis toegewezen. Abraham overleed te Midden-Europa, 31 maart 1944, Aron te Auschwitz op 19 oktober 1942 en Janette eveneens te Auschwitz op 19 oktober 1942. De struikelstenen voor deze drie mensen zijn in het voetpad voor hun huis aangebracht. Hun namen komen eveneens voor op een gedenksteen in het dorp.

De bewoners van het huis Roswinkelerkanaal ZZ 12 te Roswinkel

De weduwe Julia Kropfeld-Salomons, geboren te Denekamp, 19 september 1858 - haar man Jakob Kropfeld was in 1908 in Rütenbrock (Duitsland) overleden - was met haar dochter Jette Kropfeld in 1933 verhuisd van Leeuwarden naar de gemeente Emmen. Jette Kropfeld is in Rütenbrock geboren op 19 november 1896. Zij gingen eerst in het dorp Roswinkel wonen op nummer 279. Vanaf 1 oktober 1938 woonden zij in Roswinkel Stad 8. Tussen 1 juni 1940 en 19 maart 1941 hebben zij opnieuw in Leeuwarden gewoond om op 19 maart 1941 terug te keren naar de gemeente Emmen, waar beiden de woning Westerstraat 16 betrokken. Op 1 april 1941 verruilden zij de woning in Emmen voor het pand Roswinkeler kanaal ZZ 12 in Roswinkel, het huis waarin zij tot hun wegvoering hebben gewoond. Beiden zijn in Sobibor op 13 maart 1943 omgekomen.

Het vervolg

In de komende twee à tweeënhalf jaar zal nog

De drie struikelstenen voor het huis Roswinkelerstraat 129 te Roswinkel (foto André Dekker)

De twee struikelstenen ter herinnering aan moeder Julia en dochter Jette Kropfeld in Roswinkel (foto André Dekker)

uitgebreid onderzoek worden gedaan naar de geschiedenis van deze joodse families. De commissie die het struikelsteenproject in de gemeente Emmen op zich heeft genomen is minutieus bezig de stukjes van vele legpuzzels aan elkaar te leggen. Heel veel is van hen niet bekend. Het is de bedoeling dat wanneer de laatste struikelsteen is gelegd er een boek zal worden uitgebracht, waarin de resultaten van dat onderzoek zijn vastgelegd. Dankbaar is de commissie voor hetgeen door derden tot nu toe is ingebracht. Daarbij wordt de hoop uitgesproken dat er in de toekomst nog meer informatie boven water zal komen.

Met dank aan:
André Dekker, Merle Hoefman, Peter Kraan en Aad Versteeg.

Antonie Veldkamp (1887-1960), een man met ondernemingsgeest

Zuidoost-Drentse biografieën

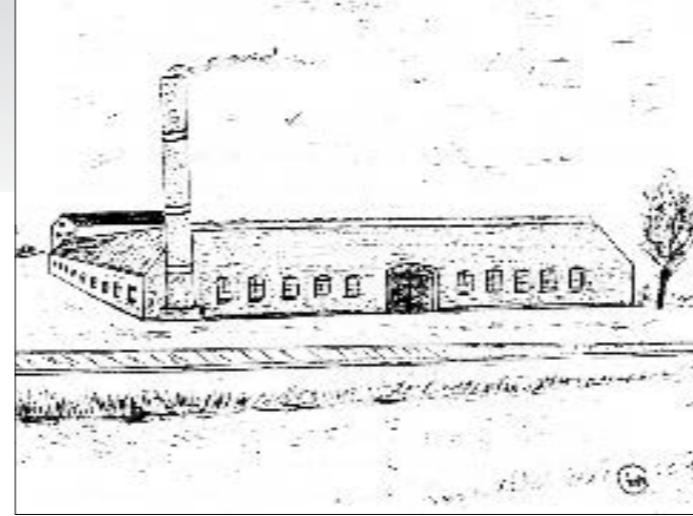
Antonie Veldkamp werd op 14 november 1887 in Tweede Exloërmond geboren als tweede zoon van Johannes Veldkamp Azn. en Elisabeth Schmidt. Zijn ouders hadden daar de toen gebruikelijke combinatie van boerderij, winkel en veenderij. De interesses van de beide zoons bleken nogal te verschillen.

Antonie Veldkamp (1887-1960)
(Collectie W. Visscher)

Anders dan zijn broer Willem Veldkamp, die meer voor de landbouw voelde, lagen Antonie Veldkamps ambities vooral op de veenderij en de handel. Vader Johannes Veldkamp breidde de zaken danig uit, waaronder de aankoop van veenplaatsen in Emmer-Erfscheidenveen en in Oranjedorp. Het lag dan ook voor de hand dat Antonie Veldkamp de leiding kreeg over onder meer die veenderijen. Hij kwam daardoor nogal eens naar Oranjedorp, waar hij dan korte tijd in de kost was bij een kennis. Tot zijn handelsactiviteiten behoorden de handel in aardappelen en kunstmest. Jaarlijks vertrok hij met een tas vol monsters naar het Ruhrgebied, waar hij dan landbouwbeursen bezocht. Via deze handel was hij in contact gekomen met de Ericase houthandelaar en aannemer Derk Schuurman, die ook een belangrijke handel in kunstmest dreef. Deze contacten gingen verder dan alleen de zakelijke, want enkele jaren later zou Antonie Veldkamp met een zuster van zijn zakenvriend trouwen. Na zijn huwelijk met Jantje Schuurman, in 1916, trok hij bij zijn schoonouders Schuurman aan de Ericasebrug in. Beide zwagers bleken goed met elkaar te kunnen samenwerken en hiermee was, naar later zou blijken, tevens de grondslag gelegd voor een toekomstig industrieel complex. De eerste schreden op dit pad zouden Veldkamp echter danig parten gaan spelen.

De Coöperatieve Ammoniakfabriek de Runde Het ging hier om zijn deelname in de tijdens de eerste wereldoorlog, in 1918, opgerichte ammoniakfabriek de Runde in Klazienaveen-Noord. De oprichters van deze kunstmestfabriek waren voornamelijk 'Groningse' herenboeren, waarvan er opmerkelijk genoeg geeneen uit Zuidoost-Drenthe zelf kwam. Door middel van chemisch pro-

De ammoniakfabriek 'De Runde' (reconstructietekening naar gegevens van R. Botter †)

cessen zou deze fabriek uit stikstofhoudend veen ammoniak (grondstof voor kunstmest) maken. Als gevolg van de strenge distributiebeperkingen tijdens de Eerste Wereldoorlog van onder meer de kunstmest, hadden deze grote landbouwers namelijk een nijpend gebrek aan meststoffen. De fabriek diende dan ook allereerst om in de eigen kunstmestbehoeften te voorzien. Omdat bekend was dat juist het veen bij Klazienaveen-Noord erg stikstofhoudend was, waren ze - al voor de officiële oprichting - ertoe overgegaan om daar zo'n fabriek te gaan bouwen. Deze fabriek - een chemische industrie - was in meer dan een opzicht een novum. Zij was immers niet alleen enig in haar soort in Nederland, maar deze was bovendien de eerste Nederlandse veen-industriële boerenfabriek. Omdat de wereld rondom als het ware in brand stond moet een dergelijke kapitaalintensieve investering een enorm financieel waagstuk zijn geweest. Veldkamp, die een groot pakket aandelen in de onderneming had genomen, werd een van belangrijkste bestuurders van de fabriek. Als kunstmesthandelaar zal hij in zijn deelname grote voordelen voor zijn eigen bedrijf hebben gezien. Bovendien had hij weten te bedingen dat zijn zwager Derk Schuurman als aannemer voor de bouw van de fabriek zou optreden. Alles lijkt erop dat Veldkamp als grote kunstmesthandelaar, bestuurder en enige aandeelhouder van de fabriek uit Zuidoost-Drenthe ambities had om later de hoofdrol bij de fabriek te gaan vervullen. Veldkamp zal zich bij zijn medebestuurders en commissarissen - onder wie enkele vooraan-

staande politici - als een vis in het water hebben gevoeld. Antonie Veldkamp moet ongetwijfeld toen al hebben gedroomd van een toekomst als industrieel. In dit geval zouden zijn voornemens gedoemd zijn te mislukken. Toen de bouw van de fabriek gereed was, was de oorlog afgelopen, terwijl tot overmaat van ramp, toen de fabriek bedrijfsklaar was, de distributiebeperkingen werden opgeheven. De Duitse fabrieken overspoelden al weer spoedig met goedkope kunstmest de markt. De Fabriek de Runde kon daartegen niet concurreren, wat haar einde zou betekenen. In totaal had de fabriek het toentertijd enorme kapitaal van f. 342.000,00 gekost en dit kon als een verloren investering worden beschouwd.

Overname partij
Hoewel dit avontuur in ondernemersland Veldkamp veel, zeer veel geld, heeft gekost, gaf hij zijn ambities niet op. Gezien genoemde ervaringen, zal hij wel voorzichtiger zijn geworden. Wel had hij er belangrijke landelijke politieke contacten aan overgehouden, die hem later zeker van pas zullen zijn gekomen. Misschien valt hieruit te verklaren dat Veldkamp enige tijd belangstelling heeft gehad om in de politiek te gaan. Begin jaren twintig stond hij namelijk kandidaat namens de CHU voor de gemeenteraad van Emmen. Zijn zwager Derk Schuurman - hij noemde zich in die tijd architect - was toen als raadslid van diezelfde partij afgetreden, maar blijkbaar is Veldkamp niet verkozen. Het zou dan ook bij deze korte flirt met de politiek blijven. Het aftreden van Schuurman als raadslid had wellicht te maken met een hem in die tijd overkomen faillissement. Hij zou een groot deel van de aannemingsom van de bouw van de ammoniakfabriek bij de liquidatie niet hebben ontvangen. Bovendien werden door de ingetreden crisis in de venen geen opdrachten meer voor zijn aannemingsbedrijf ontvangen. De in die tijd minder rendabele houthandel werd toen verkocht, terwijl de overige bezittingen als onroerend goed, inclusief de molen, door Antonie Veldkamp werden overgenomen. Opmerkelijk is dat, gezien de onderlinge vervlochtenheid van de hun beider ondernemingen, Veldkamp niet in het faillissement was betrokken. Sterker nog, er bleek zelfs nog geld genoeg te zijn om de goederen van Schuurman uit het faillissement op te kopen.

De vraag waar Veldkamp op cruciale momenten al dat kapitaal vandaan haalde - en dit zal later ook zo zijn - zal altijd wel een geheim blijven. Het is het meest aannemelijk dat zijn broer Willem Veldkamp te Eerste Exloërmond - die altijd als medefinancier zijn broer trouw zou blijven - over kapitaalcrachtige relaties beschikte.

Turf en Elektriciteit

Veldkamp had behalve handelsgeest ook technisch inzicht. Samen met Schuurman had hij, eveneens in de Eerste Wereldoorlog, nabij hun woning in Erica een kleine elektrische centrale gesticht. Deze centrale zorgde voor de verlichting van hun huizen, winkel, hout- en kunstmestloodsen, alsmede enkele aangrenzende woningen. Ook de dicht bij huize Veldkamp staande windkorenmolen van Schuurman werd aangesloten op de centrale, zodat die ook bij windstilte kon draai-

en. Veldkamp had zijn elektriciteitskennis aan het eind van zijn avontuur met de ammoniakfabriek nog ingebracht bij het plan ten einde die fabriek om te bouwen tot een grote, turfgestookte elektrische centrale. Deze, nimmer uitgevoerde plannen, hielden in om (naar Duits voorbeeld) het gehele veengebied van Zuidoost-Drenthe van elektriciteit te voorzien. In Duitsland stond in die tijd in Schwege bij Osnabrück zo'n gigantisch grote, turfgestookte elektrische centrale. Die zogenoemde Schwegermoorzentrale voorzag een groot deel van Duitsland van elektriciteit. Als bijproduct werd daarbij ook ammoniak geproduceerd. Veldkamp moet zijn elektriciteitsplan als de oplossing voor de enorme werkloosheid onder de veenarbeiders hebben gezien, maar echter vooral ook voor zichzelf in een rol als elektriciteitsfabrikant. Zowel de Groningse Centrale als de IJsselcentrale, die als de grote afnemers van de te stichten Zuidoostdrentse centrale werden gezien, bleken hierin niet echt te zijn geïnteresseerd. Zij hadden blijkbaar geen behoefte aan nog een grote centrale vlakbij hun verzorgingsgebieden. Bovendien zou die zich later kunnen gaan ontpoppen als een gevaarlijke concurrent. De oudere bestaande centrales hadden dan ook veel betere papieren en een sterkere positie dan Veldkamp c.s., zodat die zijn elektriciteitsplan wel moest afblazen.

De turfstrooiselfabriek

In de jaren 1923-1925 kochten de gebr. Antonie en Willem Veldkamp samen met een familielid uit Nieuw-Amsterdam, ruim tachtig hectare aaneengesloten bolsterveen in het Schoonebeekerveen even ten westen van Weiteveen. Het familielid was een aangetrouwde neef van Antonie Veldkamp. De neef, die eerst liever 'geheim' wilde blijven, was een gesjeesd bolsterfabrikant en dacht als vakman in de bolsterturf bij de Veldkampen zijn kennis en ervaring in te kunnen brengen. Uit een hem toen toevallig toegevalen erfenis dacht hij daarin ook financieel te kunnen deelnemen. Van hem was dan ook ongeveer de helft van de genoemde tachtig hectare bolsterturf afkomstig. Het lag in hun bedoeling dat ze met hun drieën

Advertentie uit de Emmer Courant

De turfstrooiselfabriek
(Uit: Rond de Ronde)

een turfstrooiselfabriek zouden beginnen. De aanstaande geassocieerde neef en Antonie Veldkamp dachten op een punt precies hetzelfde: de veenderij is bijzaak, het zijn van fabrikant is hoofdzaak. Verder verschilden ze in alles van elkaar in karakter. De drie heren konden het dan ook niet eens worden over de inrichting en de locatie van de te bouwen fabriek. De Gebr. Veldkamp wilden beginnen met een eenvoudige fabriek van bescheiden omvang, de neef wou direct een grote fabriek met de modernste en dus dure machines. Uiteindelijk bleek een samenwerking onmogelijk. De neef begon daarna een boterfabriek in Coevorden. Omdat men van bolsterturf geen boter kan maken, zou zijn perceel bolsterland in Schoonebeek tientallen jaren onbenut blijven liggen. Blijkbaar was er sprake van animositeit, want hij wilde het 'voor geen geld' aan Veldkamp verkopen, die daarvoor veel belangstelling had. Antonie Veldkamp had intussen een nieuwe vakman-compagnon gevonden in de persoon van Willem Korteling, verdienstelijk kunstschilder en bedrijfsleider bij de turfstrooiselfabriek Barger-Oosterveen bij Zwartemeer. Deze was geboren te Deventer en was zijn carrière ooit begonnen als bouwkundige bij de turfstrooiselfabrieken van de firma Griendtsveen in Papenburg, waar hij was ontslagen. Sindsdien was hij fabriekschef te Zwartemeer, waar hij verder geen uitzicht meer had op verdere promotie. Antonie Veldkamp had hem overgehaald om samen met hem de nieuwe

turfstrooiselfabriek te bouwen. Ook zijn broer Willem Veldkamp en zijn zwager Dirk Schuurman zouden met hen meedoen. Schuurman en Korteling zouden elk vijfduizend gulden inbrengen, maar beiden zouden uiteindelijk niet in slagen het geld bijeen te brengen. In 1926 begonnen Antonie en Willem Veldkamp tenslotte een eenvoudig turfstrooiselfabriekje aan het Kanaal A te Schoonebeek. Veldkamp liet toen weten aan ieder die het horen wilde dat hij wel honderd werkloze arbeiders uit Schoonebeek aan werk zou helpen.

In twee provincies

De onderneming handelde onder de naam van N.V. Oud-Schoonebeeker Turfstrooiselfabriek en Veenderijen v.h. A. Veldkamp te Schoonebeek. Het leverde een zeer degelijk product dat al gauw veel afnemers had. Omdat de overige fabrieken een kartel vormden om een lonende prijs te kunnen vragen aan de consument, ging de firma Veldkamp juist wat onder die prijs zitten. Hij noemde zich de enige trustvrije turfstrooiselfabriek in Nederland, welke slogan bij bepaalde afnemers erg aansloeg, maar door de concurrentie met de meeste argwaan werd bejegend. Mede door toedoen van de gewiekste verkoper Arkema wist Veldkamp vele markten te veroveren. Arkema ging steevast deftig gekleed in pak met vest, voorzien van horlogeketting en vlinderstrik en met een hoed op, terwijl Veldkamp zelf, meestal eenvoudig gekleed ging. Niet zelden droeg

N.V. Oud-Schoonebeeker Turfstrooiselfabriek en Veenderijen

A. VELDKAMP
ERICA (HOLLAND)
TELLEF. NO. 7 SLAG EN NAGELI
oooooooooooooooooooo

Fabriceert prima Hollandische Turfstrooisel

voor bloembod. asal. hek. ren of bemesting.
Levertig in later gewensde hoeveel. zowel per riep als wagon.

Vraag nog haden offers.

Steeds voorradig diverse soorten Turf.

(Uapituluie ripen versierlenk.)

O.a. buigen, moenbakken-, fabriek- en pennurt.

De skee van al te geven Mastwala Posthof
de buandruen bij ulmenselbaki.

Scherp concurrerende prijzen.

Geleerd aanborselud.

Links: Bij de Ericasebrug in Erica: links het witte huis van Veldkamp, rechts daarnaast het huis van Schuurman (coll. W. Visscher). Rechts: Het huis van Veldkamp anno 2011 (coll. W. Visscher).

hij een pet, maar hij was wel de directeur. De turfstrooiselonderneming bleek commercieel zo'n groot succes dat al na enkele jaren een nieuwe, veel grotere fabriek kon worden gebouwd. Onder de afnemers telde de firma veel bedrijven in het buitenland, zoals in Luxemburg en Zwitserland en later ook in de U.S.A., in welk laatste land Veldkamp zelfs een handelsagent in dienst had. Antonie Veldkamp had het huis, waar hij vanaf zijn huwelijk woonde, inmiddels tot een villa-achtige woning verbouwd, terwijl in het naastgelegen monumentale huize Schuurman kantoor werd gehouden. Ook had Veldkamp zich als fabrikant in nog een andere bedrijfstak begeven. Hij had namelijk in 1934 van een Groningse firma een steenfabriek annex kalkbranderij overgenomen. Het betrof hier de 'Kalkbranderij en Steenfabriek de Twee Provinciën' te Nieuwediep bij Gieterveen. Aan het feit dat de fabriek op de provinciegrens stond en het gebouw daardoor deels in Drenthe en deels in Groningen was gelegen, ontleende de fabriek haar naam. Hoewel de gefabriceerde bakstenen hoofdzakelijk voor de handel waren bestemd, werden ze deels ook voor de eigen ondernemingen aangewend. Zo bouwde Veldkamp zelf de arbeidershuizen op de door hem afgeveende en voor de landbouw bestemde gronden. Hieruit ontwikkelde zich de exploita-

tie van landbouwgronden als een steeds belangrijker wordende neventak van het concern.

Concessies en octrooien

In de jaren dertig verwierf Veldkamp veel veen in Duitsland, onder meer in Schöninghsdorf (nabij de zogenoemde Veldkampbrücke) en verder oostelijk in de richting van Versen. Later zouden nog belangrijkere concessies voor duizenden hectares veen volgen. Dit kwam, omdat hij daar een weg had aangelegd van Schöninghsdorf naar Meppen, althans ging het om een soort splitting (inkeping) die hij daar dwars door het veen had laten graven. Duitse aannemers waagden zich liever niet aan dit soort projecten, omdat het veen daarbij niet zelden ging schuiven of omdat er wateroverlast ontstond. Veldkamp had zich hierbij zo'n vakman getoond dat de bestuurders van Stadt Meppen hiermee bijzonder in hun nopjes waren. Veldkamp kreeg hierdoor bijna alles van die Duitsers gedaan, waar anderen jarenlang over moesten procederen. Veldkamp zou ook een octrooi voor plant- of teeltpotjes hebben verkregen. Dit werd door hem ontwikkeld en vervolgens in praktijk gebracht in een schuur bij zijn woning. In deze stoom-bloempotperserij werden uit kalk, koemest en turfstrooisel door middel van een mal zogenoemde bloemteeltpotjes gemaakt. Een werknemer van Veldkamp, een zekere Aalders uit Erica,

was in het maken van dit product gespecialiseerd. Ook zette de 'coming man' van het concern, Johannes Veldkamp (zoon van de directeur) hier zijn eerste schreden in het bedrijf. Het product werd verkocht aan tuinders in het Westland. Het bleek op den duur dat het niet zo goed houdbaar was en ook niet vorstbestendig. Veldkamp had zelf de (kostbare) octrooiprocedure doorlopen. Het idee zou echter van een familielid uit Emmen afkomstig zijn. Die had er toen het geld er niet voor, dan wel had hij geld van Veldkamp geleend. Hoe dat ook zij, het octrooi kwam in ieder geval op naam van Veldkamp.

Procedeerlustig

Overigens was Veldkamp bijzonder procedeerlustig, waar het om zijn (juridische) gevechten met de vakbonden ging. Veldkamp werkte bij stakingen vaak met stakingbrekers. Zo liet hij dan zijn arbeiders uit zijn steenfabrieken per bus naar het Schoonebeekerveld vervoeren. Die moesten dan langs de weg over de Ericasebrug, waar ook de huizen van Veldkamp stonden. Stakers probeerden daar dan de bus tegen te houden, maar Veldkamp had dan al marea-chaussees en politieagenten laten posten bij de Ericasebrug. Bij die gelegenheden werden ook wel verwensingen en zelfs dreigementen geuit en Veldkamp liep zelf dan zenuwachtig met een revolver op zak door zijn huis. Van de kant van de stakers ging het er ook niet altijd zachtzinnig aan toe. Hiervan gaf E.H. Karel in zijn boek Ondernemen in de Zuidoost-Drentse venen het volgende voorbeeld: Werkwillige werknemers in de steenfabriek van Veldkamp zouden daar eens door de stakers zijn 'gegijzeld' (lees: opgesloten). Het ging inderdaad 'hard tegen hard'. Hadden alle andere verveners al aan de eisen toegegeven, Veldkamp nog lang niet. Terwijl arbeiders van anderen al lang weer op het veld aan het werk waren, procedeerde Veldkamp (op grond van een geëiste schadevergoeding wegens smaad) zonder ophouden door, tot aan de Hoge Raad toe. Om die lange adem te kunnen volhouden moet Veldkamp alleen al aan advocaatkosten een kapitaal hebben uitgegeven. Sommige vakbondsbestuurders konden zijn bloed dan ook wel drinken. Hoewel

Veldkamp - toch ook een kind van zijn tijd - niet bekend stond als de meest sociale werkgever, moet worden gezegd dat hij zijn arbeiders niet uit de hoogte behandelde. Ook kon hij door zijn sobere levenswijze en levenshouding bij hen ook wel enig respect afdwingen. Volgens zijn gewoonte sprak hij zijn werknemers aan in (het Gronings) dialect. Ook gaf hij er blijk van ook zelf met de schop te kunnen omgaan. Toen eenmaal een jonge sollicitant voor directeur Veldkamp op proef een stukje veen moest steken zei Veldkamp: "Dust nait goud mien jong, must zo doun," daarbij de jongen de steker uit handen nemend en hem op de millimeter precies voordoend hoe je een turf moest steken.

Ondernemer in de oorlog

In de Tweede Wereldoorlog heeft Veldkamp bij de turfstrooiselfabriek meer dan honderd zogenoemde turfcokesmeilers geëxploiteerd. In deze doof- of smoorpotten werd turfcokes geproduceerd ten behoeve van de brandstofvoorziening (generatorgas) voor auto's enz. De overschakeling naar dit product zou zijn gebeurd onder de druk van de bezetter, ook de Purit en de Griendtsveen waren daaraan onderworpen. Hoewel aan die cokes door de fabrikant goed zou zijn verdiend, moet worden gezegd dat het risico van een bombardement (dus ook van de nabijgelegen fabriek) door geallieerde vliegers inderdaad zeer groot was. Immers vielen de rookpluimen uit de meilers bij de vliegers zeer goed in het oog. Geen enkele ondernemer zou dan ook vrijwillig zo'n risico nemen, ook een 'harde' ondernemer als Veldkamp niet. Gelukkig zijn er bij de meilers van Veldkamp geen doden of gewonden gevallen. Dit was helaas bij de Puritfabriek in Klazienaveen wel het geval. Wijlen notaris Th. C. Heerma van Voss te Nieuw-Amsterdam vertelde de schrijver van dit artikel eens het volgende. Op een dag marcheerde een troep Duitse militairen langs Kanaal A bij Schoonebeek. De commandant hield een voorbijkomende boer aan en wees hem op de fabriek van Veldkamp. Hij zocht namelijk onderdak voor de nacht voor zijn soldaten. De boer antwoordde: "Arbeitet für die SS." De commandant sprong in de houding, bracht de hitlergroet en marcheerde de troep af naar de school aan het Dommerskanaal. Er zullen toen nog geen meilers bij de fabriek hebben

gestaan. Als verdienste van Veldkamp wordt veel gehoord dat hij in de oorlogsjaren een groot aantal mensen in zijn venen werk heeft gegeven, waardoor hij deze uit handen van de Duitse Arbeitsdienst heeft weten te houden. Dit zal op waarheid berusten.

Na de bevrijding

Een ver (verwijderd) familielid van de schrijver, wijlen mevr. C.A. Visscher uit Emmen, nicht van Veldkamp liet zich eens ontvallen dat op de dag van de bevrijding Veldkamp en zijn vrouw tegelijk zouden zijn opgenomen in het ziekenhuis te Emmen en aan de deur van hun kamer zou een bordje hebben gehangen met de tekst: 'Roodvonk!' Bestuursleden van het ziekenhuis waren in die tijd de Emmer wethouder Roelof Zegering Hadders (volgens de Encyclopedie van Drenthe op dat moment niet onbesproken), de Emmer veearts H.J. Vrielink (sic), de Emmer kantonrechter mr. Arend Jonker, tevens voormalig huisadvocaat en neef van Veldkamp en tenslotte Veldkamps collega-fabrikant, gedeputeerde en partijgenoot Johannes Gerhardus Lodder te Emmen. Al voor de oorlog zat Veldkamp samen met onder andere Zegering Hadders en Lodder in de Gemeentelijke Industrie Commissie. Ondanks de door Veldkamp ten opzichte van zijn collega-turfstrooiselfabrikanten ingenomen onafhankelijke houding, beschikte hij blijkbaar over veel belangrijke relaties. Dit was zowel in goede als in slechte tijden, zoals we hebben gezien. Zelfs de in het Noorden bekende Rijksnijverheidsconsulent ir. Reinder Sijbolts, de man van de veenonderzoeken en adviseur/vertrouwensman van de concurrentie, was familie. Deze was namelijk een achterneef van Veldkamp. Alleen Sybolts en Veldkamp (die zoals gemeld niet meedeed met de 'club') waren op de hoogte van hun gemeenschappelijke genetische samenstelling en dat is ook 'mooi' geheim gebleven tussen hen beiden.

Vlak na de oorlog had de familie Veldkamp een zware slag te verwerken. In 1946 overleed hun enige dochter Jantje Johanna Veldkamp op 25-jarige leeftijd. Na een schaatspartij was zij ziek geworden en niet meer hersteld. Zij was toen verloofd met de muzikant S.S.Heinsma, die later in Zuidoost-Drenthe als dirigent bekend-

heid zou genieten.

In de wederopbouwperiode van de jaren vijftig leek de deur van een samenwerking met de collega's in de bedrijfstak op een kier te staan. In die tijd stelde Veldkamp samen met een andere buitenstaander, firma Trio uit Vroomshoop, een behoorlijk geldbedrag ter beschikking aan het door de collega's begonnen tuinaarde-onderzoek door TNO. Hiermee zou een nieuwe weg in de turfindustrie worden ingeslagen. Antonie Veldkamp heeft dit nauwelijks nog meegeemaakt. Hij werd in de tweede helft van de jaren vijftig ziek. De laatste jaren van zijn leven was hij aan een rolstoel gekluisterd. Hij overleed op 14 juli 1960 op de leeftijd van 72 jaar. Al eerder had hij de leiding over de bedrijven overgedragen aan zijn enige zoon Johannes. Door een tijdgenoot werd Antonie Veldkamp gekenschetst als een man met ondernemingsgeest.

Bronnen en literatuur

Info van wijlen oud-notaris Th.C. Heerma van Voss te Nieuw-Amsterdam.

Info van wijlen mevr. C.A. Visscher te Emmen.

E.H. Karel. Ondernemen in de Zuidoost-Drentse venen, Groningen, 1991.

W.Visscher, Rond de Ronde, turf, kunstmest en elektriciteit, Montfoort 1997.

De Emmermarkt in de jaren dertig

Er is een liedje in het Drents dialect, dat begint met de woorden: "Gaon wij noar de Emmermarkt, dan huuven wij niet an't wark."

In mijn kindertijd, en nu spreek ik over de beginjaren dertig van de vorige eeuw, was de opzet van de weekmarkt anders dan nu. Nu kleding, textiel, bloemen en kamerplanten, brood en verschillende vissoorten. Toentertijd was de markt veel meer gericht op het gebied van agrarische behoeften:

er was veel aanbod van koeien, varkens, biggen en zeugen, schapen, kippen en eieren. In de tijd van mond- en klauwzeer controleerde veearts H.J. Vrielink deze dieren, voordat ze toegelaten werden. Naast het oude gemeentehuis was een deel van het marktplein betegeld en afgezet met hekken waaraan de koeien vastgebonden konden worden. Voor de varkens en de schapen waren er aparte hokken en de kippen waren in de eierhal.

Het gedeelte van de markt waar in vroegere tijden de koeien verhandeld werden (Collectie Gemeenterchief Emmen).

Vroeger was de markt meer gericht op agrarische behoeften (Collectie Gemeentearchief Emmen).

Naast het aanbod van deze dieren waren er nog enkele kramen met landbouwbenodigdheden zoals spaden, vorken, hooivorken en harken en schepemmers om de gierput te legen. Zadelmaker Geerts was er met rijzadels, paardentui- gen en andere benodigdheden. Soms was er een marktkoopman met goedkope rijwielen en bijbehorende onderdelen. Piet Soer was in die tijd begonnen met een houten werkplaats tussen café Groothuis en de concertzaal. In die laatste zijn jarenlang op zaterdag- en zondag- avond films vertoond. Alles was gelijkvloers en vooraan was de goedkoopste rang. In de driehoek tegenover hotel Groothuis, dat nog een ouderwetse doorrit aan de achter- kant voor de gasten met paard en rijtuig had, stonden enkele kramen met fruit. Dat laatste afhankelijk welk jaargetijde het was. Verder met zuidvruchten, zoals dadels en vijgen. Verder vis, zoals droge bikkems, sproutjes en pekelharing. Een bekende kraam was die van Klaas Romkes met snoep. Bij hem kon je voor één cent twintig zoutdropjes kopen en die werden dan gewik- keld in een stuk krantenpapier. Tamme Sikkens stond er met sinaasappelen, Broekhuizen met groente en fruit en Geert Oosting, ook met fruit, snoep en kokosnoten. Dan waren er nog twee standwerkers, die veel publiek trokken. Voor de baanderdeur van

Margreet Hadders stond Knigge met kleine huishoudelijke apparaten en snuisterijen. Hij wist met kwinkslagen veel publiek te trekken en zijn spullen te verkopen. Jarenlang heeft hij daar gestaan en op zijn laatste marktdag heeft hij met een foto in de Emmer Courant gestaan. Naast de muziekkoepeel stond de andere stand- werker. Staande vanuit de vrachtwagen, ver- kocht hij bananen of druiven. Hij prees het fruit aan dat het gezond was, nodigde daartoe een kind uit bij hem op de wagen te komen. Dan pelde hij een banaan af, de jongen of het meisje moest de mond ver openen en hij schoof de banaan voor een groot deel naar binnen. Hij verkocht bij afslag, dat wil zeggen dat een prijs van 50 cent werd genoemd voor een tros bana- nen, dan zakte hij steeds een stuiver, tot iemand "Ja" riep en dan was het verkocht.

Op het gedeelte van de markt waar de koeien verkocht werden, liepen de kooplieden in gele of grijze stofjassen, meestal met een stevige wandelstok bij zich. Het loven en bieden ging gepaard met veel handgeklap en als men tot overeenstemming was gekomen, gingen koper en verkoper naar een café voor de betaling. De koopman had een portefeuille, bevestigd aan een halsketting, in zijn binnenzak. Aan cafés was er keuze genoeg op of nabij de markt: o.a. Bertus Kroeze, de weduwe Nijen- brinks, Geert Meertens, Jan Kroeze, Ginus Groothuis, Jan Boesjes, de weduwe Jonker, Jan Kooiker, Prins en Hovenkamp. Om 'even an te gaon of opsteken', zoals dat vroeger werd ge- noemd. Bij Hovenkamp werden ook de kramen opge- borgen. Jan Alberts, wonend aan de Nijkam- penweg, verzorgde samen met zijn zoon 's mor- gens het plaatsen van de kramen en na afloop van de markt werden ze afgebroken en opge- borgen. Het brengen en halen gebeurde met een handkar. Dit bracht natuurlijk een vergoe- ding op en bij Hovenkamp werd een fles met sterke drank gehaald en door hem en zijn zoon soldaat gemaakt. Het gebeurde nogal eens dat 'Masjan', zo werd de oude Alberts genoemd, laverend met een kistje droge bikkems onder zijn arm geklemd, over de Nijkampenweg naar huis ging.

Een gedeelte van de Emmermarkt. Waarschijnlijk is de foto in de jaren dertig of veertig genomen (Collectie Gemeentearchief Emmen).

Nog een ander dorpsfiguur was 'old Moesie', zo- als hij werd genoemd. Deze had een kunstbeen en onder zijn broekspijp was de houten stomp zichtbaar. Hij was klein van postuur en met zijn baard zag hij er altijd onverzorgd uit. Hij had een trommeltje, gevuld met doosjes Zwaluw lucifers, bij zich en die probeerde hij voor twee cent te verkopen. In die tijd een gangbaar arti- kel, want veel mannen rookten. Speculerend op het medelijden van de mensen probeerde hij de lucifers aan de man te brengen. Had hij weer genoeg verkocht, dan ging hij naar de kroeg voor een borrel. Veel mensen, ook uit de omliggende dorpen, kwamen naar de weekmarkt, niet altijd om iets te kopen of te verkopen, maar ook om er eens uit te zijn. Vooral in de tijd van het jaar dat het rustig was op de boerderij, dus niet in hooi- of oogsttijd. Naast de weekmarkt was er ook nog eens per jaar de grote markt. Dan was er tegelijk paar- denmarkt aan het Noordeinde. Veel paarden werden aangevoerd en die werden vastgebou- den aan de hekken rondom 'de brink' tegenover hotel Van Dalen. Vaak moest er even met het paard gedraafd worden om de conditie te to-

nen aan een koper. Er hing altijd een bepaalde geur op deze markt. Sommige paardenhande- laren keken die dag nogal eens te diep in het glaasje en dan was er na afloop vaak een vecht- partij. De gemeentepolitie moest er dan aan te pas komen om de zaak te sussen. Op de dag van de grote markt was er ook ker- mis en die was geplaatst op het weiland achter garage Thedinga en Jan Kooiker. De toegang- weg was tussen de beide zaken. De kermisat- tracties waren onder andere de luchtschom- mels, de elektrische zweefmolen, de Kop van Jut en het schieten met een luchtbuks. Boven- dien was er veel muziek en er waren kramen voorzien van snoep en vis. Nog een ander soort markt was de honing- en bijenmarkt, die maar enkele jaren heeft be- staan. Deze was gevestigd op een open plek aan de Stationsstraat, tussen café Klaas Groot- huis en Walthuis (hier is nu een notariaat). Eind september, begin oktober werden daar de korven met honing of volken gebracht. In grote houten kuipen werd daar de door de bijen ver- zegelde raathoning verzameld. Gezien de tijd van het jaar zal het wel meest heidehoning zijn geweest. Dat was nog het geval in het begin van de jaren dertig. Toen waren er hier en daar nog grote heidevelden. Nadien heb ik die markt niet meer gezien.

De trekhondenbegeleider

Tot ver na de Tweede Wereldoorlog heeft de bevolking van de gemeente Emmen gebruik gemaakt van de trekkracht van honden. Na 1961 kwamen trekhonden niet meer voor. Menigeen, zeker kooplieden en venters, hebben in de negentiende en twintigste eeuw gebruik gemaakt van deze goedkope en eenvoudige trekkracht. Trekhonden en hondenkarren kwamen toen in allerlei soorten en maten voor. Over aantallen is niet zoveel bekend.

De hond als trekkracht
Een opmerking in een brief van het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Emmen van 18 februari 1928 naar aanleiding van een op grote schaal plaatsgevonden keuring geeft aan dat er op dat moment enkele honderden trekhonden moeten zijn geweest. Vermeld werd namelijk dat in de gemeente Emmen op 30, 31 januari en 1 februari van dat jaar 288 honden ter keuring waren aangeboden, waarvan 163 werden afgekeurd en 117 goedgekeurd, terwijl nog van acht houders van trekhonden de hondenkar en het tuig getoond moesten worden. Bovendien schreef het college dat 'alhier in het register der Trekhondenwet de namen van 1712 personen stonden ingeschreven, hieronder begrepen de namen van hen, die van uit deze gemeente naar een andere gemeente zijn vertrokken.' Deze laatste opmerking houdt mijns inziens in, dat de meeste van de trekhondenhouders wel hun hond lieten inschrijven, maar bij verhuizing niet meer lieten uitschrijven. Van omstreeks 1800 dateert in

Nederland de definitieve doorbraak van het gebruik van de hondenkar. Ook in de ons omliggende landen als België, Duitsland, Zwitserland en Frankrijk werden er steeds meer gebruikt. In Denemarken echter was het werken met een hond en een hondenkar niet toegestaan. Omstreeks 1824 verbood de stedelijke overheid

Een hondenkar met berijder en twee honden daarvoor. Voor menigeen was het een gruwel om een dergelijk tafereel te moeten aanschouwen (uit: Het Noorden in Woord en Beeld, 17 december 1926, Collectie Roelof Boelens).

Een Duitse herdershond (uit: Buiten, 22 mei 1915)

van Parijs het werken met een of meer honden en een hondenkar. Vanaf 1855 gold een dergelijk verbod ook in Engeland. Het werken met een hond was in trek, omdat het onderhoud van een of meer honden aanzienlijk goedkoper was dan dat van een paard. Ook de aanschaf van een hond was veel goedkoper. Bovendien had men ontdekt dat de hond minder hoge eisen stelde aan zijn voedsel en at wat de pot schafte en tevreden was met etensresten en slachtafval. Voorts kon de hond overal slapen. Voor een paard moest men een stal regelen. Een nadeel van het gebruik van honden was dat men minder goederen kon vervoeren dan bij het gebruik van een paard en dat de aanschaf ervan steeds moest worden afgewogen. In de meeste gevallen waren de trekhonden groot en stevig. Over het algemeen waren de honden van het type Bouvier, Dog, Duitse en Hollandse herder, Groenendaler of Sennenhond. De Belgische Rekel was een van de meest begeerde trekhonden. De honden moesten de trekhondenhouder of -begeleider helpen bij het voorttrekken van een hondenkar of een fiets. Aanvankelijk was het gebruik van een trekhond en hondenkar niet aan voorschriften onderhevig. Dat veranderde in 1910 toen de Trekhondenwet door het parlement was aangenomen. Deze wet was volgens velen noodzakelijk om de trekhond tegen uitbuiting en verwaarlozing in bescherming te kunnen nemen. Deze nieuwe wettelijke bepalingen traden per 1 januari 1911 in werking en iedere houder van een trekhond moest zijn hond voortaan laten registreren en in het bezit zijn van een vergunning. Bovendien moesten de karren, tuig en leidsels aan bepaalde voorwaarden voldoen. Trekhondenbegeleiders hebben nogal eens van verscheidene honden tegelijk gebruik gemaakt. Al naar gelang de lengte en de breedte van de wagen en het gewicht van de lading, liepen er een, twee of drie honden voor of onder de kar of wagen. Venters, marskramers, melkboeren, bakkers, handelaren in manufacturen hebben

er op grote schaal gebruik van gemaakt. Vanwege misstanden en de toenemende klachten over dierenmishandeling werden in de twintigste eeuw de reglementen al maar strenger, evenals de luidkeelse protesten van sommige trekhondenhouders. Vooral de op 1 januari 1939 ingegane bepaling dat een begeleider zich niet meer zittend op de

Een straatbeeld van Emmer-Compasuum begin jaren dertig. Op de weg voor het huis is een kar met een trekhond te zien (fotokaart collectie Roelof Boelens, met het poststempel 19.V.32).

Een hondenbegeleider met een maatbeker in de rechterhand naast een hondenkar met een hond daarvoor. Op de kar ligt in de lengterichting een petroleumvat. Naast het wiel staat een petroleumkan (fotocollectie Gemeentearchief Emmen).

kar mocht voort laten trekken is bij velen niet in goede aarde gevallen, zeker in een plattelandsgemeente als Emmen, waar men dikwijls met de handel over grote afstanden over slechte wegen moest lopen en de benen bij tijd en wijle rust wilde gunnen. Dat het gewicht van een manspersoon van zestig à zeventig kilo een extra last voor de hond(en) betekende, was voor sommigen van minder belang. In de wet van 1910 was dat nog wel toegestaan, terwijl na de wijzigingen van 1928 dat alleen nog maar mocht, wanneer de begeleider(s) over een vergunning beschikte. In 1939 is deze bepaling nog meer aangescherpt. Voortaan werd alleen maar een zitvergunning op naam verleend en was deze uitsluitend geldig voor de daarin vermelde persoon. Ritvergunningen voor fietsen en bakfietsen vervielen

helemaal. Protesten tegen deze maatregel zijn er wel geweest. Er is zelfs een spoedvergadering van trekhondenhouders georganiseerd op 20 december 1938, maar dit heeft niet veel geholpen.

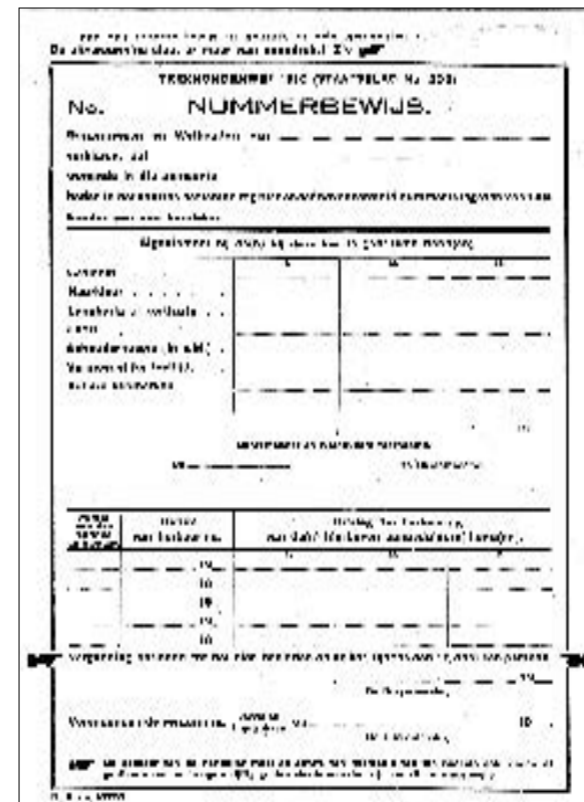
De voorstander van de trekhond aan het woord:

Waarom zou een flinke, gezonde, krachtige, goed gebouwde en goed gevoede hond niet even goed werken als wij? De strijd om het bestaan is immers een wet, waaraan niet alleen de mens, maar ook het dier onderworpen is. Aan hoeveel arme stakkerds ontbreken de middelen om een oud paard, een half versleten hit of zelfs maar een eenvoudige ezel te kopen en te onderhouden? Een hond zou hij nog wel kunnen krijgen, hij zou hem goed behandelen ook en als het niet anders kon, zou hij zelfs zijn brood met hem willen delen, maar dan moet hij hem dat brood helpen verdienen. De arme stumperd mag trekken en duwen zo hard hij wil, of beter gezegd zo hard hij kan, hij mag zich half dood werken, dan komt er minder op aan. Maar een hond als hulp gebruiken? Neen, dat mag niet. Hij is immers geen trekdier, hij heeft geen hoeven, zijn huid is te los, de voetzolen zijn te week! Maar is de mens een trekdier? Zijn diens voetzolen niet weker en gevoeliger dan die van een hond?

De tegenstander van de trekhond aan het woord:

Trekhonden! Dierenmishandeling, afbeulen, schande en de hemel mag weten, wat nog meer! Maar onveranderd is het einde: Men moet ze afschaffen. Vaak worden ze op gruwzame wijze mishandeld en, zoals men dat noemt, ze krijgen meer slaag dan eten.

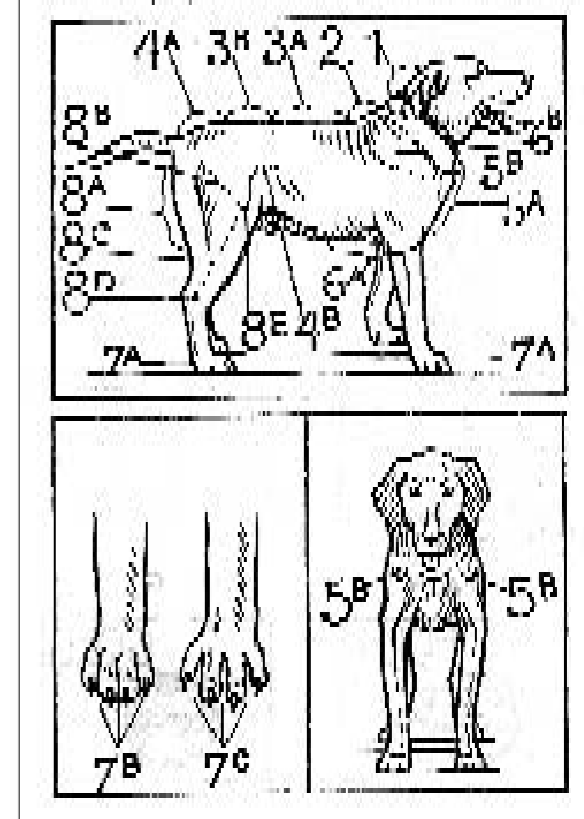
De uitvoering van de wet van 1910 Kort vóór de Eerste Wereldoorlog stonden in Nederland officieel ongeveer 150.000 trekhonden ingeschreven. Het kwam in die tijd voor dat dierenactivisten vaak protesteerden tegen het onoordeelkundige gebruik van honden als trekdier. Met hun protesten wisten ze regelmatig de aandacht

Voorbeeld van een nummerbewijs, af te geven in het kader van de Trekhondenwet 1910 (Gemeentearchief Emmen).

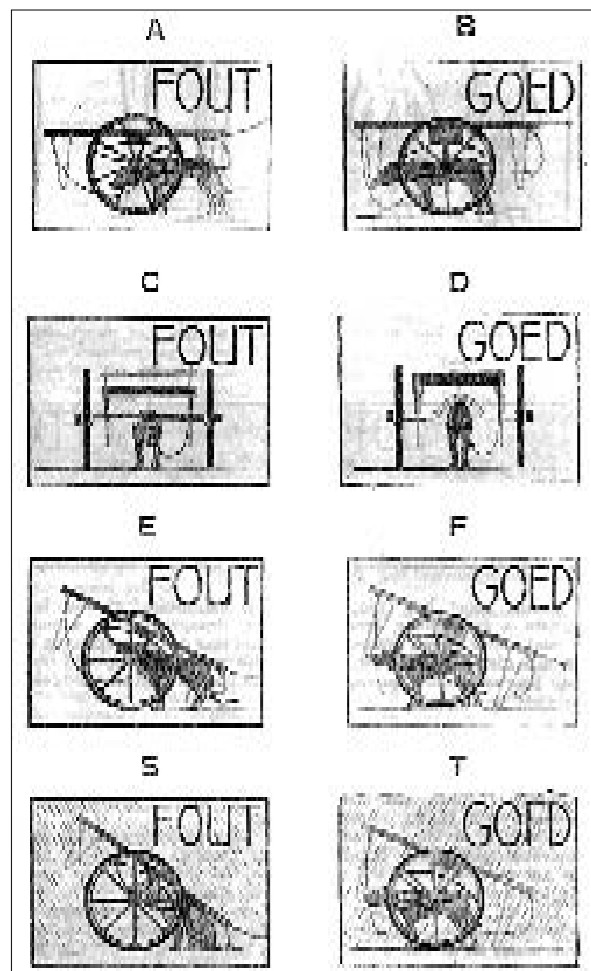
te trekken. Uiteindelijk werd in de Eerste en Tweede Kamer de Trekhondenwet 1910 aangenomen die op 1 september 1911 van kracht werd. Zo moesten de trekhondenhouders voortaan als zodanig ingeschreven zijn in een plaatselijk register. Verder mocht alleen van honden gebruik worden gemaakt die aan de voorschriften voldeden en ook aan de hondenkarren werden eisen gesteld. Zo moest de hondenkar voortaan voorzien zijn van steunen die moesten voorkomen dat de kar op het lichaam van de hond rustte wanneer hij op de grond lag uit te rusten. Verder moest er een houten ligplank onder de kar zijn aangebracht en een drinkbak. Hondenkarbegeleiders moesten tenminste veertien jaar oud zijn en voor de kar mochten niet meer dan drie en onder de kar niet meer dan twee honden worden gespannen. Geleidelijk is men gaan wennen aan de nieuwe voorschriften, de controles en de keuringen door gemeenteambtenaren (vaak politieambten) of veeartsen. Onbekendheid met de vele regels en

1. De hond moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 2. Het dier moet (B) (hond van den rug) minstens 45 centimeter lang zijn.
 3. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 4. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 5. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 6. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 7. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 8. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 9. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.
 10. Het dier moet gezond en sterk van lichaamsbouw zijn.

Schematisch overzicht en toelichting daarop over de voorschriften die per 1 september 1911 aan de honden gesteld werden (Gemeentearchief Emmen, 'Aanwijzingen voor houders en geleiders van hondenkarren en voor de met het toezicht daarop belaste ambtenaren').

voorschriften en gewoonrecht waren in de beginjaren de oorzaak ervan dat men veel moeite had met het zich houden aan of handhaven van de bepalingen. Daarbij kwam dat enkele regels

Enkele afgebeelde voorschriften van foute en goede aanspanning (Gemeentearchief Emmen)

in het Trekhondenbesluit niet waterdicht waren. Dit bleek wel uit de resultaten van de eerder genoemde (her)keuringsronde begin 1928 en de brief van Burgemeester en Wethouders van Emmen aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Landbouw. Naar aanleiding van die keuring besloot het gemeentebestuur het publiek beter over deze materie te informeren. Publicaties werden op de gemeentelijke aanplakborden, aan verschillende bomen en in de cafés opgehangen. Op vrijdag 23 maart daaropvolgende om 19.30 uur werd in Hotel Grimme te Emmen een lezing over trekhonden georganiseerd. Deze is gehouden door een zekere W. Bakker, een rijksveeteeltconsulent uit Assen. De drempel om te komen was laag, want de toegang was vrij. Ook de toenmalige burgemeester van Emmen, J.L. Bouma, stond achter dit idee, want hij gaf

acte de présence. De opkomst was echter bedroevend, want deze lezing werd hoofdzakelijk bezocht door leden van het politiecorps, tot grote teleurstelling van de gemeente, want men wilde er alles aan doen om met de Trekhondenwet in de hand een betere bescherming van de hond te bieden. Verder hoopte men dat door een grote interesse betere fokdieren konden worden verkregen en wilde men bevorderen dat door toekenning van een gratificatie het fokken werd gestimuleerd. Gelaten constateerde men ook dat er geen belangstelling was onder de aanwezige hondenhouders voor de oprichting van hondenfokvereniging.¹

Bewoners van de Gemeente Emmen staan honden af

Het Nederlandse leger heeft tijdens de Eerste Wereldoorlog op grote schaal honden ingezet om mitrailleur voort te trekken. Ook in de gemeente Emmen en de omliggende gemeenten is men met de vordering van (trek)honden bezig geweest. Van de aangeboden trouwe viervoeters waren verscheidene nog nooit met een kar of een wagentje in aanraking geweest.

In 1912 had het leger de eerste proeven genomen met honden als trekkracht. In veel gevallen ging het om een karretje met daarop een infanteriemitrailleur. Er was een proefwagentje ontwikkeld, waarvan de wielen waren voorzien van luchtbanden. Elke wiel liep op een kogelas, terwijl de constructie zodanig was, dat de honden slechts hoefden te trekken en nauwelijks hoefden te dragen. Ook waren de leren riemen zodanig aan de trekveren bevestigd en deze op hun beurt weer aan de trekstangen, dat de beesten tijdens het lopen zo min mogelijk verwondingen opliepen. Een leeg wagentje woog zeventig kilogram en wanneer er een mitrailleur op was geplaatst 165 kilogram. Kwam er nog een bak met patronen bij, dan woog het geheel 207 kilogram.

De legerautoriteiten hebben vooral naar ongecastreerde reuen met een schofthoogte van minstens zeventig centimeter en van een leeftijd tussen de twee en zeven jaar gezocht. Werden de honden goedgekeurd, dan werden ze van een merkteken voorzien en aanvankelijk

Trekhonden met hun kar en begeleider op het platteland. Dikwijls waren de honden ondeskundig ingespannen en werd de lading op de kar verkeerd verdeeld. Instanties die zich met de dierenbescherming bezighielden, ageerden in het begin van de twintigste eeuw al tegen het verkeerde gebruik van trekhonden en zagen het liefst dat het instituut trekhond helemaal werd verbannen. De onderste afbeelding toont een bespannen kar die slecht getuigd is (uit Buiten: 2

door de eigenaren naar de standplaatsen van de regimenten gebracht. Hiervoor kregen 'de baasjes' een vergoeding voor de reiskosten. Op die wijze zijn in de beginperiode in het gehele land ruim twaalfhonderd honden door het leger gevorderd.² In de gemeente Emmen is er in 1915 voor het eerst sprake van het vorderen van (trek)honden geweest. Burgemeester Christopher van der Wal had eind mei 1915 geregeld, dat op donderdag 17 juni daarop vanaf half negen in de ochtend op of voor het gemeentehuis honden voor het leger zouden worden gekeurd. Om een en ander in goede banen te leiden moesten de begeleiders of houders 'tijdens het aanbieden het dier aan een touw of een ketting vasthouden'.³ Jachthonden hoefden niet voorgedragen te worden. De inwoners van de omliggende gemeenten konden voor de keuring ook in Emmen terecht.

Tijdens deze hondenkeuring is het een drukte van belang geweest. Overal was het een gebel van jewelste. Hier en daar moest men zich inspannen om de honden uit elkaar te houden. Menige toeschouwer heeft op zijn kuiten moeten passen. Minstens 180 honden met een schofthoogte van tenminste 65 centimeter zijn toen door hun bazen naar het gemeentehuis gebracht en daar ter keuring aangeboden. Uiteindelijk is van het aantal van 180 slechts acht honden voor het leger goedgekeurd, hoewel onder de afgekeurde honden vele prachtexemplaren waren, zoals bulldoggen met een stamboom. Van deze acht honden kwamen er twee uit Emmen. Voor iedere hond werd f. 50,00 op tafel gelegd.⁴ Daarmee had Zuidoost-Dren-

Twee hondenkarren op een boerenerf. Beiden zijn slecht beladen (uit: Buiten, 1908).

the wat honden betreft zijn aandeel geleverd. Het was de eerste en de laatste keer dat er in Zuidoost-Drenthe voor het leger honden zijn gekeurd.

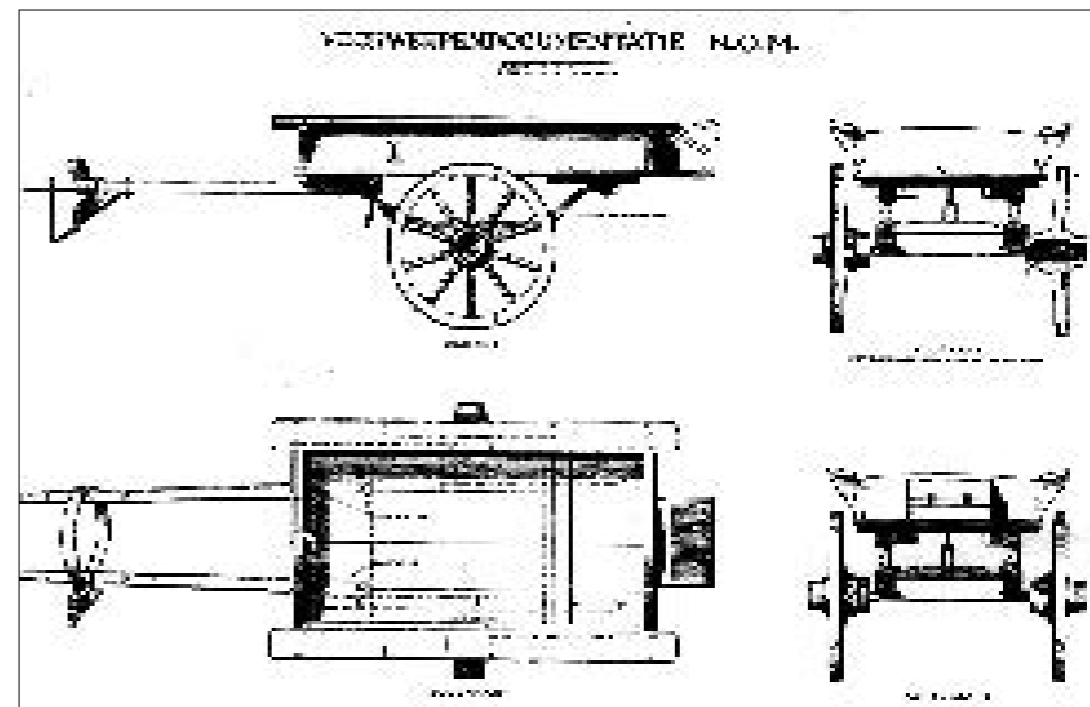
Wie hadden er honden en hondenkarren?

In het verleden is er van alles en nog wat met de hondenkar vervoerd. Behalve de mens als passagier hebben de honden ook van petroleum tot vis, van post tot bijenkorven, van kranten tot klompen en schoenen en van melk tot brood op de kar voortgetrokken. Er waren open en gesloten karren, grote en kleine, uitgebalanceerde en zelf in elkaar getimmerde die volstrekt niet aan de voorwaarden voldeden. Ook het gewicht varieerde. Het opladen van een paar honderd kilo was geen probleem en wanneer de hond of honden er moeite mee hadden, wist de begeleider in veel gevallen wel hoe hij de hond(en) moest(en) aansporen. Van de trekhond is bekend dat wanneer hij oordeelkundig was aangespannen op een goed begaanbare weg ongeveer vierhonderd kilogram kon verplaatsen. Voor het voor, onder of achter spannen van de hond gebruikte men op bepaalde manier aan elkaar vastgemaakte leren riemen. In de Trekhondenwet van 1910 stond voorgeschreven op welke wijze dat diende te geschieden

Wie er in het verleden allemaal een trekhond heeft bezeten is niet meer precies na te gaan. In een enkel geval licht de Emmer Courant een tipje van de sluier op. Zo kan men in een kleine advertentie van die van 21 januari 1914 lezen:

'Te koop wegens aanschaffing van een paard een beste Trekhond en een sterke kar op veren annex twee beste melkbussen met koperen kranen. Ook afzonderlijk te koop. Adres J. Noordt, Nieuw-Amsterdam'. In een annonce van 10 juni 1905 staat: 'Te koop een Hondenkar op veren, zo goed als nieuw en twee puike Trekhonden, bij S. Maat, Barger-Oosterveld.⁵ Volgens de krant van 30 december 1905 beschikte de manufacturier Aäron Magnus uit de Wilhelminastraat over een tilbury met twee gedresseerde jonge honden en volgens de krant van 19 augustus 1911 had de koopman in garen en band Sijtse Heidstra, die aan het Noordeind woonde, een zo goed als nieuwe Franeker kar met twee beste trekhonden die beide een schofthoogte hadden van 65 centimeter. De landbouwer Otto Koers uit Erica maakte in die periode gebruik van een Kanaalsterwagentje dat hij liet trekken door een hond van twee jaar oud en pastoor B.F. Savenije uit Barger-Compasuum had 'een zeer grote hond, die uitnemend geschikt was voor Trekhond'. De venter en handelaar in galanterieën Jan Schut uit Emmer-Erfscheidenveen had eveneens een hondenkar met een hond, waarmee hij dagelijks langs de huizen ging.⁶

Soms werden de afmetingen en eigenschappen van de hond vermeld. De slager Meeuwes Peetsman uit Klazienaveen vermeldde bij de verkoop van zijn honden dat de ene 'een beste karhond, groot 75 cm, oud 1 jaar' was en de andere 'een puike fietshond, groot 65 cm, oud 16 maanden' was.⁷ De vervener Hendrik Wilms, wonende te Amsterdamseveld, vermeldde in 1924 dat hij een Duitse Dog te koop had die zeer geschikt was voor trekhond, geboren in juni 1922, een hoogte had van 76 cm, zwartharig was en goed waaks.⁸ Verder kon men regelmatig lezen dat de hond lief voor kinderen was en toen R. Kremers die aan de Julianastraat 5 te Emmen woonde in maart 1937 een hond te koop aanbood, schreef hij dat het een jonge trekhond was van ongeveer 1 jaar oud, die een schouderhoogte had van 65 centimeter en zeer geschikt was om voor een bakfiets te lopen. Zoals eerder vermeld, maakte vooral de ambulante handel gebruik van trekhonden.

Hondenkar, afkomstig van Eis Eisinga te Zeijen (gemeente Vries), destijds gebruikt voor het uitventen van melk, circa eerste kwart 20ste eeuw (Nederlands Openlucht Museum te Arnhem inv.nr. 5937-1946).

Menige melkhandelaar en bakker ventte met een hondenkar met een of meer trekhonden daarvoor. De in Siewolde geboren en in Noorveen wonende molenaar Kornelius de Groot had in 1922 'een gesloten hondenkar'. Bakker Jan Ramaker uit Oranjedorp verkocht in 1923 zijn 'dichte Hondenkar met beste Trekhond', omdat hij enkele weken later naar Zweeloo zou verhuizen. Bakker Johannes Casparus Eilering uit Barger-Compasuum zette in 1927 'een beste Trekhond en een Bakkerswagen op veren' te koop. Landbouwer Willem Frieling uit Westenesch beschikte in de jaren twintig over een 'een Sneeker Melkkar' en bakker J. Roffel uit Oud-Schoonebeek had eveneens 'een goedgekeurde Trek- of Waakhond'.⁹ De landbouwers en winkeliers Jan en Rudolf Timmer uit Zuid-Barge hebben lange tijd gebruik gemaakt van een hondenmelkkar op veren en zetten deze samen met een trek- en waakhond in 1937 te koop, terwijl ook landbouwer Willem Lambertus

Ruineman van de Zijtak te Nieuw-Amsterdam in die tijd zich heeft bediend van een melkkar op veren en een 'goedgekeurde' trekhond van 72 centimeter hoog.¹⁰

Koopman Wolter van der Weide maakte tijdens het venten met galanterieën ook gebruik van een hondenkar. Hij woonde in 'een op Lombok staande woonwagen'. In de tweede week van juli 1928 werd hij in Emmen door een auto aangereden. Volgens het politierapport had de hond de kar naar links getrokken toen de auto langreed. De hondenkar was totaal vernield en Van de Weide werd gewond naar Groningen overgebracht. Het trieste van dit geval was dat het Burgerlijk Armbestuur daags te voren aan Van der Weide de hondenkar had gegeven, omdat hij zich moeilijk verplaatsen kon en op die wijze de kost kon verdienen.¹¹

De hondenkar exit Niet op de laatste plaats door de inspanningen van de in 1912 opgerichte Anti-Trekhonden Bond, tegenwoordig Bond tot Bescherming van Honden genoemd, behoort het gebruik van de hondenkar tot het verleden. Er is in de loop dezer jaren heel wat water door de Rijn gestroomd voordat de hond niet meer als trekdier werd gezien. Een definitief einde werd eraan gemaakt toen in 1962 de Wet op de Dierenbescherming

Folkloristisch getinte ansichtkaart van een hondenkar en trekhond. Dit beeld werd in het begin van de 20ste eeuw ook regelmatig verspreid (ansichtkaart collectie Roelof Boelens, poststempel 23.VI.13).

in werking trad en het beroepsmatig werken met honden werd verboden. In een enkel geval kan het trekken van een kar of slee nog worden toegestaan, tenminste indien daarvoor een ministeriële beschikking is verkregen. Daarmee verdween de hondenkar van het toneel.

Noten

- 1 Emmer Courant (EC), 20 maart 1928.
- 2 Zie ook Marcel Bulte, Gewapende vrede, Zuidoost-Drenthe tijdens de Eerste Wereldoorlog, Beilen 2011.
- 3 Gemeentearchief Emmen, Uitgaande Brieven, 1 juni 1915.
- 4 EC, 19 juni 1915.
- 5 Vermoedelijk betreft het hier de honden van de veearts Siebe Maat.
- 6 EC, 7 juni 1911, 16 augustus 1911, 19 augustus 1911 en 20 augustus 1919.
- 7 EC, 13 oktober 1922.
- 8 EC, 15 februari 1924.
- 9 EC, 21 oktober 1922, 20 oktober 1923, 28 januari 1927, 15 februari 1927, 16 maart 1928.
- 10 EC, 23 april 1937 en EC. 17 april 1934.
- 11 EC, 13 juli 1928.

De Hankenberg

Even ten zuiden van Zuidbarge aan de weg naar Erica ligt een gebied, dat De Hankenberg wordt genoemd. De Hankenberg ligt aan de westelijke kant van de Zuidbargerstraat, even ten zuiden van de afslag naar de Rietlanden. In 1944 heeft men hier een opgraving verricht met opmerkelijke resultaten. Er werd namelijk een urnenveldje en een grafheuvel gevonden. In officiële publicaties wordt gesproken over de Hankenberg te Erica, maar het gebied hoort eigenlijk veel meer bij Zuidbarge.

Over de opgravingen verderop meer, nu eerst even naar de naam Hankenberg, vroeger ook wel Hankenbossie genoemd. Hoe komt men aan die naam?

In Schoonebeek woonde in vroeger tijden meneer Hanken. Hij had laten vastleggen, dat hij begraven wilde worden in het dorp Emmen. Toen hij overleed, werd zijn lichaam op een wagen gelegd, die met enkele begeleiders richting

Emmen vertrok, geheel naar de wens van de overledene.

Hanken stierf echter in het najaar tijdens een zeer natte periode. De weg van Emmen naar Schoonebeek was door de vele regenval zeer moeilijk begaanbaar. Even voor Zuidbarge werd het zelfs zo modderig, dat de wagen met de overledene erop kwam vast te zitten en de mannen niet meer verder konden.

Wat nu? Eén van hen kwam toen op het heldere idee om het stoffelijk overschot maar aan de

Sleutelgatvormige kringgreppel bij de Hankenberg, gezien vanuit het Z.O. (Uit: Nieuwe Drentse Volksalmanak (NDVA) 1948).

Archeologie

De urn met de krans van paalkuiltjes binnen de kringgreppel (Uit: NDVA, 1948)

kant van de weg te begraven. Zo gezegd, zo gedaan. De mannen waren verder heel zorgvuldig, want ze onthielden goed waar ze het lichaam ter aarde bestelden. Het was op een heuvel, vlak langs de weg even ten zuiden van Zuidbarge. Vanaf die tijd werd de heuvel de Hankenberg genoemd.

Dat Hanken niet de eerste was, die hier begraven werd, bleek in 1944. Tijdens ontginning van het land aldaar vonden arbeiders de resten van urnen in de buurt van de Hankenberg. Het Biologisch Archeologisch Instituut van de universiteit te Groningen werd gewaarschuwd en dit stelde een onderzoek in. Vlak ernaast vond men een klein, bijzonder urnenveld, een zgn. kringgreppel-urnenveld. Zo rond 1000 v. Chr. was het gebruikelijk om overledenen te cremen. De crematieresten werden in een kuil gedaan. Rond de kuil groef men een greppel, die soms

leek op een sleutelgat, zoals ook hier bij de Hankenberg. Waarom men er deze bijzondere vorm aangaf is onbekend. Het zand dat bij het graven van de greppel vrijkwam werd over de kuil met de crematieresten geworpen. Urnenvelden met deze bijzondere sleutelgat-vormige greppels worden kringgreppel-urnenvelden genoemd. In Drenthe vinden we ze alleen in het oosten van de provincie. In het centrum van het ronde kringgreppelgedeelte werd een gebroken dubbelconische urn met een cilindervormige hals en twee oortjes gevonden. Deze was omringd door een krans van 38 paalkuiltjes, die duidelijk zichtbaar waren door verkleuringen in de grond. De crematieresten in de urn waren van een moeder en een pasgeborene.

Op de Hankenberg zelf bleek een grafheuvel te liggen. Men kwam tot de conclusie dat het een drieperiodenheuvel was, d.w.z. dat hij in

De grafheuvel op de Hankenberg na algehele ontgraving met de steenpakking en de gedeeltelijk zichtbare paalkrans (Uit: NDVA, 1948).

De verschillende vondsten uit en bij de kringgreppel (Uit: NDVA, 1948)

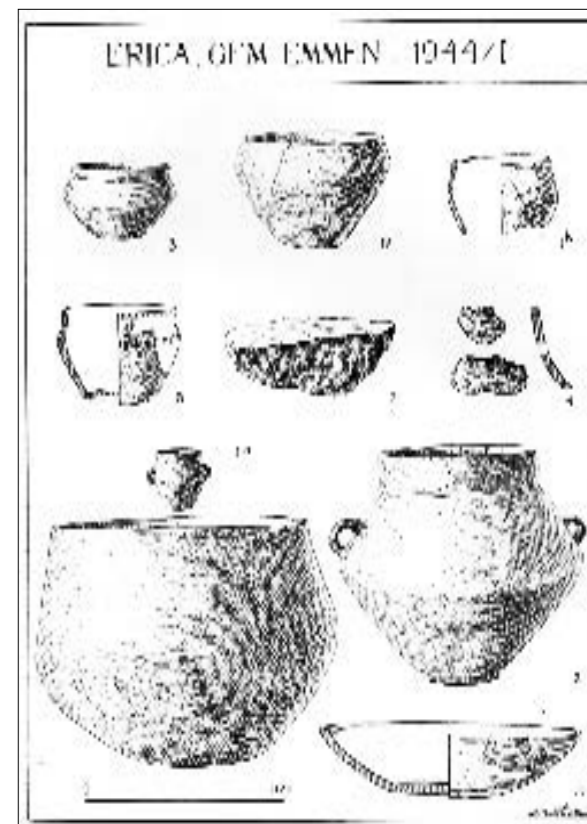
drie verschillende perioden als begraafplek is gebruikt.

De eerste fase van de grafheuvel moet bestaan hebben uit een hoefijzervormige palenkrans van vier rijen breed rondom een lichte verhoging in het terrein. Midden onder dit heuveltje van 40 cm hoogte werd een brandgraf gevonden met crematieresten. Gedacht werd aan de tijd tussen de oudere en middelste bronstperiode. Ook was er een brandskeletgraf.

De tweede fase bestond uit een brandstapelheuvel met een steenpakking op en om de voet. In het midden daarvan was een centrale brandplaats met crematieresten en restanten van andere crematies.

De derde fase bestond uit zes schachtskeletgraven met of zonder boomkist onder de heuvel. Deze graven werden van bovenaf in het heuvellichaam ingegraven. Een boomkist is een uitgeholde boomstam, waarin overledenen werden gelegd. Deze fase is uit de jonge bronsttijd.

Er is in de directe omgeving van de Hankenberg nog meer gevonden, wat erop wijst, dat dit gebied reeds in de prehistorie door mensen werd bezocht. In 1936 werden op nog geen 200 meter ten zuidoosten van de Hankenberg twee trechterbekers gevonden. En in 1962 werd bij het uitgraven van een funderings sleuf voor een huis 200 meter ten noorden van de Hankenberg een versierd bolvormig potje, een amfoor, gevonden. Een amfoor is een pot, die gebruikt werd tegen het eind van het neolithicum (iets meer dan 4000 jaar geleden). Ook deze vondst bewijst maar weer wat we in en rond Emmen allemaal in de bodem kunnen aantreffen.

De amfoor, opgegraven in 1962 in de omgeving van de Hankenberg (Uit NDVA, 1964)

Fietstocht HV Zuidoost-Drenthe 2011

Op 27 augustus houden we onze jaarlijkse fietstocht. Deze keer staat de omgeving van Roswinkel/Rütenbrock op het programma. Het veenriviertje de Runde loopt als vanouds weer met een grote ronde boog om de randveen-ontginning Roswinkel heen. Dezelfde Runde speelde ooit een belangrijke rol bij de stichting van het Klooster van Ter Apel. Rivieren zorgen echter ook voor wateroverlast. Daarom vind je hier eveneens restanten van leidijken. Nu zou u kunnen denken dat de richting van percelen zich op een natuurlijke wijze naar de loop van de Runde hebben gevoegd. Maar dan komt u bedrogen uit. Vanaf de Ubbenberg/ Schwartenberg bij Emmer-Compascuum is de hoofdrichting van de percelering in Roswinkel bepaald. Daar kwamen heuse landmeters bij van pas. Middeleeuwse randveenontginning, leidijken, monumentale lanen en gebouwen, middeleeuws klooster, 18de eeuwse moorkolonie, korenmolen en het nieuwe Rundedal. Dat zijn in de notedop de vele facetten waar u mee in aanraking komt als u meedoet aan onze fietstocht op 27 augustus 2011.

Programma - wijzigingen voorbehouden -

09.00-09.30 uur	verzamelen	Café Pagters	Roswinkel	
09.30-10.45 uur	fietsen	Roswinkel	Klooster Ter Apel	7.3 km
10.45-11.45 uur	koffie/thee	Boschhuis	Ter Apel	
11.45-13.00 uur	fietsen	Ter Apel	Rütenbrock	7.8 km
13.00-14.00 uur	lunch	Gasthaus Kocks-Geers	Rütenbrock	
14.00-14.45 uur	fietsen	Rütenbrock	E'Compascuum	6.6 km
14.45-15.15 uur	bezichtiging	Molen Grenszicht	E'Compascuum	
15.15-16.00 uur	fietsen	Emmer-Compascuum	Roswinkel	6.3 km
16.00-17.00 uur	afzakkertje	Café Pagters	Roswinkel	
totaal				28.0 km

Deze streek, hij is er geboren en getogen, kent Harm Joling als geen ander. Samen met Wim Vischer en Henk Jeurink heeft Harm de fietstocht voor ons uitgezet. Tijdens de tocht staan deze drie borg voor gedegen uitleg. Aan de fietstocht zijn geen kosten verbonden. Koffie, thee, lunch en overige verteringen zijn voor eigen rekening. We zullen zorgen voor billijke prijzen. Tot en met 25 augustus 2011 kunt u zich telefonisch met het noemen van uw naam en telefoonnummer opgeven bij Harm Joling in Emmen (06-51238740). De organisatie houdt zich het recht voor om bij een geringe deelname (minimaal 15) de fietstocht af te blazen. Maar zo ver zal het niet komen. Tot zaterdag 27 augustus 2011 bij Lammie Pagters op het erf.